

Худаш: Худаш М. Л. З історії української антропонімії. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.

Чучка 1969: Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Рукопись дисс... доктора філол. наук. – Ужгород, 1969. – 978 с.

Чучка 1970: Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена: Конспект лекцій. – Ужгород, 1970. – 102 с.

Bohdana Blysnuk. Church christian men's names in the basis of Hutzul surnames. *The article deals with men's Christian names and their variants, from which Hutsul surnames have been formed. The ways of formation of the name variants have been characterized and described.*

Key words: proper name, aphaeresis, syncope, apocope qualitative nominal suffix

Галина Бачинська (Тернопіль)

ПРИЗВИЦА УКРАЇНЦІВ – ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ПОЛЬЩІ, МОТИВОВАНІ СУФІКСАЛЬНИМИ ТА УСІЧЕНО – СУФІКСАЛЬНИМИ ЧОЛОВІЧИМИ ІМЕНАМИ

У статті проаналізовано прізвища українців – переселенців з Польщі, мотивовані суфіксальними та усічено-суфіксальними чоловічими іменами, здійснено аналіз варіантів християнських імен в основах прізвищ переселенців і визначено найпродуктивніші форманти при творенні аналізованих онімів.

Ключові слова: антропонімія, онім, іменні основи, релятивна лексика.

Суфіксальні й усічено-суфіксальні імена в основах прізвищ переселенців ілюструють найрізноманітніші антропонімні суфікси та різні способи їх поєднання з повними, усіченими, усічено-суфіксальними, основами.

Усічено-суфіксальними, услід за П. Чучкою, вважаємо варіанти імен, де суфікс додається до такої частини імені, яка як реальне ім'я самостійно не функціонує, а становить собою структуру відкритого складу основи чи навіть один звук повного імені [Чучка: 88]. Цю

думку пізніше підтримала і Р. Керста [Керста 1984: 91]. Досліджуючи процес творення усічено-суфіксальних варіантів імен Я. Свобода та П. Чучка зауважують, що і усічення імені і суфіксація відбуваються одночасно [Svoboda: 106-107; Чучка: 89]. На користь сказаного П. Чучка наводить усічені основи *Гри-, Сте-, Да-, Ло-, Ро-, Ми-*, що вживаються не самостійно, а тільки у сполученні з іншими суфіксами [Чучка: 90].

Аналіз варіантів християнських імен в основах прізвищ переселенців дає можливість твердити, що найпродуктивнішими афіксами при творенні суфіксальних та усічено-суфіксальних варіантів імен були форманти з елементами *-к-, -ц-, -х-, -с-, -ш-*.

Іменні основи з суфіксальним елементом *-к-*. Для української антропонімії – історичної і сучасної – характерними є деривати з суфіксами, що містять елемент *-к-*. Дослідниця української актової мови Л. Гумецька, відзначаючи значну продуктивність таких особових назв із суфіксом *-к-* в XIV-XV ст., зауважує, що демінутивно-експресивний за походженням суфікс *-к-*, який часто поєднувався з іншими суфіксальними морфемами, уже в староукраїнську добу втратив своє первинне демінутивне значення, а також похідне експресивне і перетворився на нейтральний структурний формант особових назв, що особливо помітне на прикладі двоосновних слов'янських особових назв і церковних імен [Гумецька: 13]. Найбільш продуктивною є група іменних основ із суфіксом *-к-о*.

Суфікс *-к-о* в апеллятивній лексиці української мови не належить до продуктивних. Він міг уживатися при прикметникових і дієслівних основах “на означення носія певної властивості, чинності: глушко, білко, крутько...” [Сенів: 126]. В антропонімії цей формант виступає як один з найпродуктивніших. Високу продуктивність суфікса *-к-о* зафіксовано ще в давньоруській [Толкачев: 84] і в староукраїнській період [Керста 1978: 12]. Первісно він виконував демінутивну функцію, але дуже швидко став нейтральним [Гумецька: 3]. У наших матеріалах суфікс *-к-о* приєднувався до повних, усічених (самостійних і несамостійних), усічено-суфіксальних основ: *Гнатко, Захарко, Іванко, Романко, Стефанко, Федірко, Яремко, Бартко, Вітко, Демко, Зінко, Климко, Купко, Семко, Вацко, Грецько, Мацько*. У деяких основах *-к-о* виступає у складі поліморфемних суфіксів *-аш-ко*,

-оч-ко, -ис-ко, -уш-ко, -ич-ко: Петрашко, Васишашко, Петрочко, Савочко, Костиско, Дмитрушко, Іванушко, Павлюшко, Петричко, Іваничко. Суфікс *-к-а* був малопродуктивним, приєднувався переважно до чоловічих імен на *-а* *Лучка, Савка, Хомка.*

Активними в процесі творення варіантів імен були суфікси *-ик / -чик.* На думку П. Чучки, ці форманти вживаються з тими ж основами, що й суфікс *-к-о.* Однак суфікс *-чик* не міг додаватися до основ, які у фіналі містять два приголосних звуки [Чучка: 62]. Вказані форманти наявні в іменних основах таких прізвищ: *Ваник, Васик, Гаврик, Грицик, Демчик, Ірик, Костик, Луцик, Мацик, Миколайчик, Остатик, Прокотик, Процик, Сеник, Семчик, Сеньчик, Федик, Юрчик* та ін. Відтінок здрібнілості в утвореннях такого типу відчутніший, ніж в утвореннях із суфіксом *-к-о.* В кількох антропонімоосновах вживаються паралельно суфікси *-ик* і *-ек,* що свідчить про полонізацію імен: *Вітик* і *Вітек, Мацик* і *Мацек, Процик* і *Процек, Савик* і *Савек, Юрчик* і *Юрчек.*

Деякі прізвища співвідносяться з іменами, до складу яких входять форманти *-еч-ко (-ич-ко), -оч-ко: Ілечко, Лесичко, Севочко, Федечко.*

Іменні основи з суфіксальним елементом *-ц-* (*-ц'-*). Суфікси з елементом *-ц-* генетично пов'язані з формантами, які мають у своєму складі приголосний *-к* [Толкачев: 83].

Усічено-суфіксальні варіанти з суфіксом *-ц* (*-ц'*), переважно є структурою типу відкритий склад + суфікс *-ц(-ц')* + інший суфікс: *Вацько* (<*Василь*), *Процик* (<*Прокіп*), *Яцило* (<*Яків*). Прізвища *Гриць, Луць, Проць, Стець* легко співвідносяться з усічено-суфіксальними варіантами імен *Григорій, Лука, Прокіп, Степан.* Але таких утворень виявлено небагато. Частіше прізвищами ставали усічено-суфіксальні варіанти імен, оформлені суфіксом *-ц'-о:* *Куцьо, Кутцьо, Панцьо, Фецьо, Мицьо, Демацьо.* На думку П. Чучки, формант *-ц'-о* додавався до повних іменних основ і до таких усічень, які окремо як реальне ім'я сьогодні не побутують [Чучка: 63].

Малопродуктивним при творенні іменних варіантів є суфікс *-ец'* у поєднанні з усіченими основами: *Костець, Радець.* Це зумовлено тим, що названий формант здавна приєднувався переважно до повних основ [Skulina].

У нашому матеріалі суфікс *-ець* у поєднанні з повними основами представлений такими прізвищами: *Абрамець, Гаєрилець, Данилець, Іванець, Лук'янець, Охримець, Романець, Якимець, Якубець*. Проте такі оніми можна вважати вторинними оскільки формант *-ець* міг виражати патронімічність.

Іменні основи з суфіксальним елементом *-х*. Усічено-суфіксальні варіанти імен із суфіксом *-х*, як у староукраїнській мові, так і в усіх слов'янських мовах, належить до продуктивних [Керста 1984: 95].

У наших матеріалах виявлено оніми, в яких суфікс *-х* приєднувався до усічених несаможітніх основ: *Вах, Гах, Лех, Мах, Сех, Терех* (від імен *Василь, Гаєрило, Леонід, Матвій, Семен, Терентій*).

Малочисельною є група аналізованих прізвищ, в основі яких виступають імена з суфіксом *-ух*, що поєднувався з повними, усіченими і усічено-суфіксальними основами: *Андрух, Андрухів, Ванух, Гризух, Дмитрух* (від імен *Андрій, Іван, Григорій, Дмитро*). На думку Ю.Редька, цей формант є засобом вираження згрубілості [Редько: 160].

Іменні основи з суфіксальним елементом *-с*. Варіанти імен із суфіксом *-с* виявлено в основах прізвищ: *Антосик, Гаєрисько, Мисько, Михасевич, Фесів* та ін. У кількох прикладах приголосний *-с* виступає у складі суфіксів *-ас', -ис, -ус'*: *Габус, Костиско, Курасевич, Михасевич, Панюс, Федась, Федухь*. Формант *-ис-к-о* в іменній основі *Костиско* виражає згрубілість. У свій час О. Селищев вважав, що в давньоруській мові антропоніми з названим суфіксом виражали здрібнілість [Селищев: 150]. В. Сімович виступає проти такого твердження і зауважує, що вже в перших записах імен в Україні, які датуються XII ст., утворення вищезгаданого типу виражали згрубілість [Сімович 1929: 701]. Сьогодні П. Чучка вказує, що цей суфікс є основним засобом вираження згрубілості та зневаги [Чучка: 66].

Іменні основи з суфіксальним елементом *-ш*. Суфікси з приголосним *-ш-* є загальнослов'янськими [Гумецька: 25], бо, як зазначав Я.Свобода, „вони представлені в усіх слов'янських мовах” [Svoboda: 150]. Генетично суфікс *-ш* пов'язаний із формантом *-х* [Бірыла: 247]. Він приєднується до усічених несаможітніх основ.

Польський дослідник С. Роспонд старопольські особові назви *Basz, Rasz, Wysz* і под. вважає гіпокористиками від давньослов'янських композитів [Rospond: 83]. За Я. Свободою, така структура власних назв була характерна як для давньої слов'янської, так і для християнської антропонімії [Svoboda: 149]. Українська дослідниця Р. Керста варіанти імен XVI ст. *Вашъ, Дмашъ, Пашиъ* тощо пов'язує з християнськими іменами, вважаючи, що такі деривати виникли за аналогією до давніх відкомполітичних імен [Керста 1984: 93].

Прізвища переселенців *Іваш, Куш, Таш* вважаємо дериватами імен *Іван, Кутрян* або *Кутій, Тимофій* або *Тихомир*.

Найчастіше приголосний *-ш-* входить до складу суфіксів *-аш, -ош, -уш, -иш, -еш*, які поєднуються з повними та усіченими основами і, за даними П. Чучки, „здатні виражати зневагу: *Андраш, Косташ, Кураш, Терешко, Тимош, Труш, Федеш*” [Чучка: 69].

У наших матеріалах варіанти імен із названими суфіксами стали лексичною базою прізвищ: *Андраш, Гнаташ, Дмитраш, Косташ, Кураш, Лукашевич, Мартиш, Петраш, Радош, Терешко, Тимош, Труш, Федаш, Хомиш, Хараш, Ярош*.

Форманти з приголосним *-ш-* часто утворюють складні суфікси *-ашк-о, -ушк-о, -ишк-о*: *Андрушко, Климашко, Костюшко, Оришко, Федашко*.

Іменні основи з суфіксальним елементом *-н-*. За походженням суфікс *-н* є праслов'янським. В українських антропонімах він найчастіше виступає у палаталізованій формі, а також у поєднанні з фінальним *-о*. Прізвища переселенців ілюструють і перший, і другий варіант цього форманта: *Лень, Пронь, Ваньо, Гриньо, Зеньо*.

Приголосний *-н* виступає теж у суфіксах *-ан, -ун*. П. Чучка зазначає, що формант *-ун* служив для вираження зневаги у закарпатських варіантах імен [Чучка: 70]. У наших матеріалах він засвідчений в основах прізвищ: *Гордун, Коцун, Рафун, Федун*. Формант *-ан*, як зауважує Д. Богдан, міг виражати як здрібнілість, так і згрубілість [Богдан: 246, 255]. Варіанти імен з цим суфіксом утворили прізвища: *Гаван* (< Гаврило), *Коцан, Лехан, Миханьо*.

Лише два приклади репрезентують суфікс *-ин-а*, що виражав зневажливість або співчутливість [Редько: 132]: *Грицина, Федина*. І. Железняк зазначає, що наявність кінцевого *-а* в антропонімах чоловічого роду надає їм відтінку гіпокористичності [Железняк: 25].

Цю ж думку підтримує й П. Чучка, вказуючи на здрібніло-пестливе значення форманта *-иш-а*, і додає, що цей формант здатний виражати ще "принизливий або погордливий відтінок" [Чучка: 65].

Суфікс *-хн-о*. Питання походження цього суфікса і його словотвірна семантика розглядається в працях ряду дослідників [Гумецька: 14-15; Керста 1984: 95]. У свій час Н. Петровський висловив думку, що формант *-хн-о* у власних особових назвах є польського походження, проте це припущення відхилила Л. Гумецька, оскільки такі назви є вже в українській актовій мові XIV-XV ст. Сьогодні цей формант непродуктивний, він виступає лише в поодиноких здрібніло-пестливих іменах [Ковалик: 224].

На території Закерзоння прізвища, утворені від варіантів імен із суфіксом *-хн-о*, трапляються рідко: *Махно* (< *Матвій*).

Іменні основи з суфіксальним елементом *-л-*. Суфіксальний елемент *-л-* містять форманти *-ил-о*, *-ул-а*, *-ал-а*, *-ел-а*, *-ол-а*.

Лише в основах трьох прізвищ виступають імена з давньослов'янським суфіксом *-ил-о*: *Кузило*, *Панило*, *Петрило*. Це можна пояснити тим, що названий формант переважно використовувався для утворень на *-ил-о* від скорочених композитних імен [Skulina: 36], а для творення варіантів християнських імен використовувався значно рідше [Керста 1984: 90]. Суфікс *-ил-о* виражав згрубіло-зневажливий відтінок [Чучка: 67; Сімович 1931: 330-337].

Як засвідчують прізвища Закерзоння, частіше від інших в українській мові вживалися варіанти імен із суфіксом *-ул-а*, *-ул'-а*: *Васуля*, *Мікуля*, *Пануля*, *Щетуля*, *Яруля*.

Іменні основи з суфіксальним елементом *-р-*. Іменні варіанти з суфіксами, що містять елемент *-р-*, в українській антропоніміці не належать до продуктивних. Відповідно і серед відіменних прізвищ переселенців маємо тільки декілька онімів, утворених від імен із суфіксом *-ур-а*: *Габура* (< *Габріель*), *Матура* (< *Матвій*), *Панюра* (< *Пантелеймон*), *Стефура* (< *Стефан*). Ю. Редько зазначав, що суфікс *-ур-а* надає іменам виразно згрубілого відтінку [Редько: 14].

Іменні основи з суфіксальним елементом *-й-*. Малочисельною є група прізвищ в основах яких відображені імена з суфіксальним елементом *-й-*. У її складі виділяються прізвища, утворені від імен із суфіксом *-ай*: *Коцай*, *Петрай*, *Степай*, *Федай*. Цей формант, на думку Ю. Редька, виражає іронічно-зневажливе значення [Редько: 31].

Утворення з малопродуктивними суфіксами. До малопродуктивних зараховуємо суфікси *-ад, -уд, -уз, -уз-а, -ут, -ут-а, -ит-а, -да*, які засвідчені лише в основах одного або двох прізвищ: *Батита* (<Балтазар), *Ваньуга* (<Ван<Іван), *Васюта* (<Василь), *Вахад* (<Вахтисій), *Габуда і Габуза* (<Габріел), *Іванда* (<Іван), *Пацута* (<Пац<Пантелеймон), *Янда* (<Ян).

Отже, аналіз іменних основ прізвищ українців-переселенців дає можливість встановити не тільки різну структуру імен, які ставали твірними основами прізвищ, а й способи словотворення та дериваційні ресурси, що використовувалися для деривації. Структурний аналіз іменних основ прізвищ переселенців показує, що цілий ряд імен мали більше 10 словотвірних варіантів, що не завжди можна було простежити, аналізуючи іменник переселенців, оскільки імена там подаються переважно в офіційній повній формі.

ЛІТЕРАТУРА

Бірыла: Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 505 с.

Богдан: Богдан Д. Связь между ономастикой молдавских и украинских актов. – В кн.: Слов'янське мовознавство. Збірник статей. III. К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С.253–284.

Гумецька: Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови ХІУ–ХУ ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.

Железняк: Железняк И.М. Очерк сербохорватского антропонимического словообразования. – К.: Наук. думка, 1969. – 130 с.

Керста 1978: Керста Р. Й. Украинская антропонимия ХУІ в. (мужские именованія). – Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ужгород, 1978. – 16 с.

Керста 1984: Керста Р. Й. Українська антропонімія ХУІ ст. Чоловічі іменування. – К.: Наукова думка, 1984. – 152 с.

Ковалик: Ковалик І. І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення) // Територіальні діалекти і власні назви. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 216–224.

Редько: Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. – К.: Наукова думка, 1966. – 214 с.

Селищев: Селищев А. М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ // Учен. записки Московского ун-та. – М., 1948. – Кн. 1. – С. 128–152.

Сенів: Сенів М. І Основні способи і засоби ідентифікації жінки в писемних пам'ятках української мови ХІУ–ХУІІ ст. // З історії української лексикології. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 160–199.

Сімович 1929: Сімович В. І. Історичний розвиток українських (здрібнелих та згрубелих) хресних чоловічих імен із окремішною увагою на завмерлі суфікси. – Прага, 1929.

Сімович 1931: Сімович В. І. Українські чоловічі іменування осіб на -“но” (в історичному освітленні) // Збірник комісії дослідження історії української мови. І. – К., 1931. – С. 87–112.

Толкачев: Толкачев А. И. К истории словообразовательных форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке ХІ–ХУ вв. // Историческая ономастика. – М.: Наука, 1977. – С. 72–130.

Чучка: Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена: Конспект лекцій. – Ужгород: Вид-во Ужгород. ун-ту, 1970. – 102 с.

Rospond: Rospond S. Słownik nazwisk śląskich, cz. I: A–F. – Wrocław etc., 1967. – 265 s.

Skulina: Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe, cz. II. Prace onomastyczne, 21. – Wrocław etc., 1974. – 239 s.

Svoboda: Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha, 1964. – 317 s.

Halyna Batschynsjka. Familiennamen der ukrainischen Umsiedler aus Polen, die mit suffixal und suffixalgekürzten männlichen Namen motiviert sind. *Im Artikel werden die mit suffixal und suffixalgekürzten männlichen Namen motivierten Familiennamen der ukrainischen Umsiedler aus Polen untersucht. In der vorliegenden Arbeit wurde Versuch unternommen, Varianten der christlichen Namen in Familiennamenstämmen der Umsiedler zu analysieren und die produktivsten Formative bei der Bildung der analysierten Namen festzustellen.*

Schlüsselwörter: *Anthroponyme, Name, Namensstämme, appellativische Lexik*